

Весна Станковић Пејновић*

Институт за политичке студије, Београд

ОВЛАДАВАЊЕ НАД БИОМОЋИ У КОГНИТИВНОМ И НАДЗОРНОМ КАПИТАЛИЗМУ**

Сажетак

Биомоћ регулише друштвени живот из његове унутрашњости, а са другим технологијама моћи, репресивном и дисциплинарном моћи делује на тело и субјективитет. Капитал, овладавајући биомоћу управља насталим модалитетом друштвене производње, стварајући нови режим, оријентисан логиком производње и контроле. Данашња капиталистичка акумулација је „стварање профита путем комодификације биоса” кроз моћ чија је функција потпуно запоседати животом, бришући разлику између јавне и приватне сфере. Нови облици капитализма користе специфичне технике биомоћи како би овладали животом кроз успоставу стандарда, механизма принуде и дефинисања норми. Когнитивни капитализам извлачи профит из апстрактног рада користећи интелектуалну (перцепција, комуникација, машта, разум) и чулну (ирационална осећања, афекти, страсти) енергију. Кроз „инструменталну моћ” надзорни дигитални капитализам, ослањајући на вештачку интелигенцију извлачи вишак података од својих корисника. Циљ рада је показати да је овладавање над биополитичким телом, у перспективи Харта и Негрија, обједињеним у појму људског капитала кроз биомоћ и

* Имејл-адреса: vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

друштвену контролу, омогућено искориштавање апстрактног рада когнитивног капитализма, те модификовати људско понашање са новим изворима сакупљених података надзорног капитализма.

Кључне речи: биомоћ, биополитика, Фуко, Делез и Гарати, Харт и Негри, когнитивни капитализам, надзорни капитализам

УВОД

Капитализам је ушао у период фундаменталне економске и политичке промене од 70-их година 20. века. Историја капитализма се сагледава кроз формалну субсумпцију (производни капитализам), стварну субсумпцију (индустријски капитализам) и општи интелект (когнитивни капитализам) (Vercellone 2007, 14), те диктатуру података (Vattimo 2003, 28) као капитализам дигиталног надзора (Zuboff 2019). У новим облицима капитализма видљиве су промене у сакупљању и дистрибуцији података, контроли информација, усмерености знања које се могу користи за промену понашања, одлука и избора.

Тенденцију инвазије капитала на биос, постајање-биомоћи-капитала могуће је објединити под концепт биокапитализма, који се односи на „процес акумулације заснован на експлоатацији целине људских способности” (Morini and Fumagalli 2010, 235). Формула данашње капиталистичке производње је „производња профита путем комодификације биоса” (239), док је биомоћ контрола и надзор који се протежу кроз дубине свести и тела, те читаво друштво. Померање моћи капитала у биосферу резултат је трансформације друштвене онтологије са успоном биополитичке производње. Капитал, овладавајући биомоћи управља насталим модалитетом друштвене производње, односно биополитичком производњом, у којој рад тежи стварању, не само средстава друштвеног живота, већ и самог друштвеног живота, односно друштвених односа, облика живота и самог субјективитета (Karakilić 2019, 500). Харт (*Michael Hardt*) и Негри (*Antonio Negri*) истичу два тоталитета биополитичког концепта: капиталистичку биомоћ и биополитичку производњу. Темељ биополитике је апстрактни рад који обухвата рад ума и тела, жеље и настојање, језичну и комуникацијску изградњу и „складиште је когнитивних компетенција”. На појму апстрактног рада

Делез (*Gilles Deleuze*) и Гатари (*Felix Guattari*) темеље апстрактну машину која производи еквивалент капитала и моћи (биополитике) (Deleuze and Guattari 1987) али поседује и способности да успоставља везе, уништава их, негира или понавља у бесконачност, стварајући опште склопове (Pasquinelli 2014, 283). Апстрактна машина успоставља нову алгоритамску моћ са којом се појављују и нове техно-дигиталне силе које доминирају. Капитал све више пажње усмерава ка „живом знању о раду у односу на мртво знање о капиталу” па суштинска тачка више није трошење људске радне снаге, већ моћи иновација (Moulier-Boutang 2011, 98) преласком са производне економије на економију услуга као и на интензивну употребу информационих технологија. Нова економија се више не заснива на производњи конкретних производа, а знање постаје извор у настајању заједно са три основна добра: радном снагом, земљом и капиталом (Drucker 2013).

Нови облици моћи стварају нове облике сукоба; од когнитивног ратовања и стратегије „оштре моћи” (Messa 2018) до надзорног капитализма дешавају се епохалне промене, а дигитална револуција политички сукоб доводи у дигиталну димензију и делује на јавно мњење, политику и економију, али још суптилније на контролу тела и условљавање знања, стварајући обликоване и програмиране погледе на свет (Ricci 2020, 619).

Основа когнитивног капитализма је извлачење профита из апстрактног рада и искориштавање интелектуалне (перцепција, комуникација, машта, разум) и чулне (ирационална осећања, емоције, страсти) енергије. Циљ новог облика информационог капитализма је потицање и модификовање људског понашања, праћеног путем сензора. Како су дигиталне технологије постале доминантни сектори, надзорни капитализам кроз „инструменталну” моћ претвара људе у предвидљиве инструменте политичке или материјалне потрошње (Zuboff 2019a, 8).

У раду ће бити објашњен појам биомоћи који, према Фукоу обухвата процес претварања живота у објекат моћи. Харт и Негри проширују његово схватање биомоћи која делује на економску производњу и политичко конституисање. Такав режим моћи не улаже само у старе облике капитализације, већ и у субјективацију, или производњу од стране субјективности. Тим обликом моћи су у потпуности овладали нови облици капитализма, а симбиоза капитала и биомоћи производи обликовану стварност, другачији модел

истине успостављајући нову алгоритамску моћ са новим техно-дигиталним силама које преузимају доминацију.

Циљ рада је показати да је овладавање над биополитичким телом, у перспективи Харта и Негрија, обједињеним у појму људског капитала кроз биомоћ и друштвену контролу, омогућено искориштавање апстрактног рада кориштењем интелектуалне и чулне енергије, когнитивног капитализма те модификовати људско понашање са новим изворима сакупљених података надзорног капитализма. Суштинска тачка више није кориштење људске радне снаге, већ моћ иновација. Капитал је овладао биомоћи и управља друштвеним животом из његовенутрине, на начин да га тумачи, упија и преуређује. Како таква моћ управља животом, људско тело је сасвим посебно физичко приватно власништво које се не може продати, али се генеришу услови у којима се мора изнајмити” (Moulier Boutang 2011, 13). Технике моћи когнитивног и надзорног капитализма настоје произвести продуктивног радника или послушног поданика у тежњи да потпуно запоседну животом.

БИОПОЛИТИКА ЉУДСКОГ КАПИТАЛА

Уз помоћ комодификованих информација и знања, капитализам је успоставио своју биомоћ прикривајући циљеве под маском анонимности научног знања и развоја производа. Према Фукоу (Foucault) биомоћ може постићи ефективно заповедање над целином живота када постаје интегрална, животна функција коју сваки појединац прихвата и реактивира властитим пристанком. Живот постаје објекат моћи (Фуко 2010, 33). Када је људски живот експлицитно постао део политичких калкулација, изван режима суверенитета, орјентисаног логиком репресије, појављују се нови режими вођени логиком производње и контроле. Технологија производње и контроле живота, биомоћ има две основне форме: дисциплину и биополитику *stricto sensu*. Једна је окренута појединцу и могућностима тела, а друга животним токовима (Фуко 1982, 123). Циљ оба механизма моћи је повећање продуктивности глобалног економског система овладавањем над људским капиталом, како на нивоу популације тако и на нивоу појединца (Mota 2022, 496). Највиша функција те моћи је потпуно запоседање свих сегмената живота (Macey 2009, 199).

Процес обликовања живота и његових механизма у области експлицитних калкулација, према Фукоу је „биополитика” у којој се биолошко огледа у политичком, кроз поље надзора знања и уплитања власти (Фуко 1982, 125). Биополитика је скуп технологија које живот користи за производњу и репродукцију сопствених облика постојања, у корелацијама сила, које су промењиве. Фуко објашњава да се биополитички живот обликује на политички начин, кроз сукобе и договоре, неслагање и консензус, преговоре, погодбе, промишљање, процесе одлучивања. Концепт биополитике објашњава борбу између моћи и отпора и својствена је животу у његовом кретању понављања и диференцијације (Мота 2022, 497). Биополитика означава политичку економију живота с циљем администрирања, осигуравања, развоја и подупирања живота (Lemke 2010, 429) регулисањем здравља тела, безбедности или контроле кретања (Jones 2011, 129). Биополитика је неопходан елемент за развој капитализма јер је усмерена на акумулацију људског капитала као потребног елемента за повећане продуктивности. Капитализму је потребно “контролисано улагање тела у природни апарат и прилагођавање привредним токовима, присвајањем права на живот тела кроз корисност и послушност, али и технике моћи које би подигле цену способностима и животу уопште, али да ипак не отежају тиме њихово потчињавање” (Фуко 1982, 124). Биополитичке технике се заправо односе на „глобалну масу под утицајем биолошких процеса специфичних за живот, попут рођења, смрти, здравља, производње, болести. На тај начин биополитика „премешта тела у биолошке процесе у целини” (Foucault 1997, 162) кроз успостављање стандарда, дефинисања норми и одређивања просечне вредности. „Живот” постаје објективан и мерљив фактор, колективна стварност која се може епистемолошки и практично одвојити од конкретних људских бића и сингуларности искуства појединца (Lemke 2010, 430–431). Биополитичке технике у политици Фуко обједињује под називом управљаштво („gouvernementalité”) као уметност која дефинише специфичан оквир или матрицу рационалности (Фуко 1980, 4). Управљаштво је технологија владања над биополитичким телом, обједињеним у појму људског капитала кроз биомоћ и друштвену контролу. Људски капитал је, са једне стране, природен, (генетске предиспозиције), а са друге стране, стечен улагањем у одгој, образовање, културу. За Фукоа је напредак улагање у људски капитал као тачку слободе (Foucault 2016).

Субјекат је микро предузеће, стваралац самог себе (Foucault 1982) који улаже у сопствене когнитивне, чулне и моторичке капацитете и вештине, јер су они капитал у који треба да улаже, како би избегао стагнацију и декаденцију.

Антонио Негри и Михаел Хардт преузимају концепт биомоћи од Фукоа, али га радикално трансформишу. За њих биомоћ представља нову фазу капитализма, чија је главна карактеристика урушавање граница које раздвајају производњу од репродукције, капитализацију од субјективације, економију од политике. Хардт и Негри одбијају статично, једнострано схватање биомоћи и истичу њене продуктивне и динамичке аспекте. Они уводе оштру разлику (која се не налази код Фукоа) између биомоћи и биополитике. Биополитика је „производња самог друштвеног живота у коју се економско, политичко и културно све више преклапају” (Hardt and Negri 2000, xiii). С друге стране, биомоћ постаје „стварно подвођење друштва под капитал” (225). По њима биомоћ није дисциплина, већ „контрола која се протеже кроз дубине свести и тела становништва – а истовремено и у целину друштвених односа” (24). Биомоћ се омасовљује, јер је усмерена на читаво друштво, али са карактеристиком индивидуализације јер испитује максимум постојања сваког појединца, и постаје друштвена, културна и политичка снага (Hardt and Negri 2009, 63). Биомоћ је моћ (снага) над животом, док је биополитика моћ (потенција) живота. Хардт и Негри (2000, 2009), сматрају да, онтолошки, биополитика претходи биомоћи, односно биомоћ се бори са живом силом коју покушава да регулише, али која увек бежи. Биомоћ у себи обједињава парадокс јер је израз агонистичности између моћи и отпора (Hardt and Negri 2000, 403). Биомоћ је облик моћи који регулише друштвени живот из своје унутрашњости, пратећи га, тумачећи, апсорбујући га и поново артикулишући. Моћ може постићи ефикасно овладавање целокупним животом становништва тек када постане интегрална, витална функцију коју сваки појединац прихвата и поново активира по сопственој вољи (Hardt and Negri 2000, 23–4). Биомоћ је изнад друштва, као власт која намеће свој поредак. Биополитичка производња је иманентна друштву и ствара друштвене односе кроз заједничке облике рада, обухватајући читав низ облика друштвене сарадње (Hardt and Negri 2009, 101). Биомоћ се састоји од друштвених односа, убацивања појединца и становништва у круг вредности, стварајући послушног и корисног појединца (Hardt and Negri 2000, 393).

Свеобухватни „режим биомоћи” ови аутори називају Империја¹ (41) јер се у њој преклапају економска производња и политичко конституисање. Такав режим моћи не улаже само у старе облике капитализације, већ и у субјективацију, или производњу од стране субјективности, тела, душе и осећаја (Mota 2022, 509). У таквом процесу производња је неодвојива од репродукције; производне снаге се спајају са производним односима; стални капитал тежи да се конституише и представља унутар променљивог капитала, у умовима, телима и сарадњи продуктивних субјеката. Перцепција да Империја нема екстеријер је темељ за стратегију стварања мноштва. Конфигурација мноштва је у корелацији са глобализованом машином биомоћи јер су обе без граница, децентрализоване и детериторијализоване. Империја је систем власти над животом који сеже до свих људских односа, група и појединаца, тела и свести. Она је неограничена и пресеца уобичајене бинарне опозиције (економија и политика, природа и култура, производња и репродукција). Са друге стране, биополитички отпор је у исто време, политички, економски, културни. Сукоби су очигледно деструктивни, али имају и продуктиван аспект јер могу да произведу алтернативне облике колективног живота. „Они су биополитичке борбе, борбе око облика живота кроз стварање нових јавних простора и нових облика заједнице” (Hardt and Negri 2000, 56). Харт и Негри указују на истакнуту улогу услуга, производа знања, културе и комуникације, (290) односно значај нематеријалних добара које су настале као продукт апстрактног рада. Рад више није хомоген и дефинисан према јединственом одређењу због процеса проширења дигиталног рада као облика језичког изражавања, дифузије когнитивног рада као начина флексибилне производње знања, те размештања релационе структуре као колективног и друштвеног простора, где радна активност ствара богатство кроз друштвену сарадњу (Fumagalli Lucarelli 2011, 99).

Научно знање тежи постати, управо захваљујући својој аутономији од производње, главна производна снага. Ово знање је

¹ Харт и Негри под Империјом разумевају нови поредак света, ког карактерише повезаност привредних и правно-политичких структура. То је нови режим суверенитета, глобална конфигурација односа снага. У овој новој констелацији снага, национална држава улази у кризу, а мултинационалне корпорације, међународни организације (УН, ММФ, СТО, ЕУ), као и невладине организације (НВО), постају јаче него никада. Више: Hardt and Negri 2000.

објективизирано у фиксном капиталу, а утеловљено у дигиталном систему (Virno 1996, 265). Наука, информације, језична комуникација и знање генерално, а не радно време, сада су централни ступови на којима почива производња и богатство (Virno 2001, 154). Због такве промењене перспективе, нематеријална димензија производа превладава над њиховом материјалном стварношћу (Gorz 2003). Једна од последица дигиталне производње и појаве апстрактног рада је стварна хомогенизација процеса рада. Из Марксове перспективе, конкретни поступци разних радних делатности су били радикално хетерогени. Тек када су апстраховани од њихових конкретних поступака можемо спојити разне радне делатности и видети их на хомоген начин као апстрактни рад (Marks 1979, 131–137).

У новим капиталистичким системима биомоћ овладавања над људским капиталом се спроводи преко апстрактног рада, као друштвено нужног рада за производњу добара која се остварују на тржишту, односно разменске вредности, на темељу доступних технологија. Апстрактни рад се конституише у облицима који су непосредно колективни, и постоји само у облику мрежа и токова (Lazzarato 1996, 144), те се изравно односи на промене које се догађају. Апстрактни рад је постао „складиште когнитивних компетенција које се не могу објективизирати у машини”, укључујући „језичке могућности, изучавање, памћење, способност апстрактног мишљења и повезивања и склоности ка саморефлективности” (Virno 2007, 6). Апстрактан рад обухвата рад „ума и тела, жеље и настојање мноштва прилагодљивих радника, а истовремено то је интелектуална енергија, језична и комуникацијска изградња која доприноси обликовању ефикасног радника” (Negri 1996, 180).

Маркс објашњава апстрактни рад и систем размене као механизме за извлачење вишка вредности и одржавање капиталистичке контроле (Pasquinelli 2014, 281). На темељима Марксовог апстрактног рада, Делез (*Gilles Deleuze*) и Гатари (*Felix Guattari*), уведе појам апстрактне машине. Апстрактност је иманентна моћ која ствара и поништава везе, територијализира и детериторијализира, пројцира тела и идентитете изван њих самих, на околинину. Апстрактна машина је неслојевита, детериторијализована, нема властити облик (још мање супстанцу) и унутар себе не прави разлику између садржаја и израза, није физичка или телесна, не зна ништа ни о разлици између вештачког и природног (Deleuze and Guattari 1987, 587). Апстрактна машина је способна апстраховати се од својих

супстрата и произвести универзални еквивалент капитала и моћи (биополитика). Она обухвата способност ума да успоставља везе, али их и уништава, негира или понавља у бесконачност, стварајући опште склопове (Pasquinelli 2014, 283). Појам машина обухвата материјалне механизме организованих и структурираних знањем те организацију заповедања као мапе односа између моћи у глобалним односима (102). Моћ делује путем машина које изравно организују ум (у комуникацијским системима, информацијским мрежама) и тело (надзираним делатностима) према стању аутономног отуђења од смисла живота и жеље за стваралаштвом (Negri 2000, 33). Апстрактна машина производи нови тип стварности, нови модел истине и успоставља нову алгоритамску моћ са којом се појављују и нове техно-дигиталне силе које преузимају доминацију, а техно-рационалност се успоставља као нешто изван идеологије и партикуларних интереса различитих интересних група.

КОГНИТИВНИ „ЗАОКРЕТ” КОГНИТИВНОГ КАПИТАЛИЗМА

Са појавом когнитивног биокапитализма, стварање профита се шири на многе сегменте људског капитала скраћујући ефективно одређено радно време, а вредност знања, утицаја и односа, постаје имагинарно и симболичко. Резултат ових биополитичких трансформација је криза традиционалног мерења вредности рада и са њом криза профитног облика (Fumagalli and Lucarelli 2011, 98). Знање, језик, креативност, па чак и емоције постају интерес капитала. Будући да се тежи искориштавању целокупног живота појединца, процес стварања профита више није ограничен на извлачење вредности из радног дана, већ укључује тоталитет живота (Fumagalli 2011a, 48).

Харт и Негри виде темељ когнитивног капитализма у извлачењу профита из апстрактног рада јер реорганизација производње и њена дигитализација бришу разлике између мануалног и интелектуалног, колективног и индивидуалног рада. Харт и Негри (2000, 293) тумаче концепт апстрактног рада, кроз три основна облика: први је укључен у дигиталну производњу са уграђеним комуникацијским технологијама које трансформишу сам производни процес; други укључује аналитичке и симболичке задатке, а трећи производњу и манипулацију утицаја и захтева (виртуелних или стварних). Уместо

материјалног рада, који подразумева кориштење физичке или телесне енергије од стране радника, нематеријални (апстрактни) рад подразумева искориштавање интелектуалне (перцепција, комуникација, машта, ум) и чулне (ирационална осећања, емоције, страсти) енергије. Ако се машта, комуникација, емоције, страсти, осећања „производе” све више, то је зато што су постали роба и вредност. Ширећи се свуда и продирући чак и у најинтимније делове живота, когнитивни капитализам, управља новом стварном и интегралном „субсумпцијом” (*Aufhebung*) друштвеног живота. Промена начина производње подразумева и промену облика експлоатације. Данас се експлоатација фокусира првенствено на перспективу интелектуалних, когнитивних и кооперативних вештина субјеката (Mota 2022, 507).

У индустријском капитализму, животи су под контролом дисциплинских диспозитива (анатомско-политике), према моделу машине, па су предмети механизовани. Транзицијом у постиндустријски и когнитивни капитализам, животи су под контролом регулаторних стратегија (биополитике), према моделу дигиталних технологија. Комуникацијско дигиталне технологије су неодвојиви делови преласка од дисциплинског друштва ка друштву контроле и помака од индустријског капитализма ка постиндустријском и когнитивном капитализму. Ресурс коме капитализам данас настоји дати приоритет је колективна интелигенција, креативност и пажња (Moulier Boutang 2011, 53). Главне промене когнитивног капитализма усмерене су на две сфере: улогу знања (савез капитализма и науке) у новој технолошкој парадигми и процесу валоризације те важности. Друштво знања, засновано на новим информационам и комуникационим технологијама је *sine qua non* без ког когнитивни капитализам не постоји. У когнитивним капитализму се идеја времена материјализује, изван једноставног механичког значаја, као процес стварања онога што живи, а стварање вредности почиња на процесу искориштавања општег интелекта у сврху акумулације капитала (56–57). У доба општег интелекта (тј. у времену у ком развој науке постаје снага производње *par excellence*), овај капитализам се више не може ограничавати (као што је био случај у класичној експлоатацији коју је анализирао Маркс) на искориштавање физичке енергије радника, исцрпљивањем његове животне активности у производном циклусу (под условом да се опорави у сфери репродукције за нови циклус), већ обухвата апстрактни рад

у тежњи да искористи моћ иновација и претвори је у профит (55). У когнитивном капитализму позитивна веза између вредности и богатства, између робне производње и задовољавања потреба је разбијена, односно изокренута је. Ова контрадикција има своје темеље у својствима општег интелекта, односно у његовој особини да је несводљив на робу и капитал (Vercellone 2011, 701). Овакав облик капитализма не елиминише продуктивистичку логику индустријског капитализма, већ је изражава на други начин и јача је, захваљујући посебно субординацији науке капиталу (704). У когнитивном капитализму долази до мутације постфордистичке капиталистичке акумулације са нагласком на флексибилну експлоатацију радних процеса и флексибилну специјализацију, убрзан темпо иновације, бржи транзит производа, те дигиталне револуције (Warren 2014, 12). Овакав капитализам редефинише дефиницију потрошача од некога ко једноставно купује до некога ко производи податке као резултат неплаћеног рада (Moulier Boutang 2011, 15). Како је такав рад апстрактне природе и налази се у „фабрици ума”, формира се на основу научних достигнућа неуробиологије, когнитивне психологије и бихејвиоризма. У свету у ком превладавају облици рада интелектуалних и услужних делатности, машина ума је истакнута као место капиталистичког искориштавања (Warren 2014, 22).

Свим живим бићима се, деловањем модулираних технологија, приступа кроз капацитете за памћење (Lazzarato 2007, 110). Таква биомоћ сећања нужно утиче на концепт друштвеног сећања, те отвара нове хоризонте контроле, експлоатације и регулације као и нове границе слободе. Као резултат потребе да ефикасан ум ради у напредним и стално убрзаним условима економије знања, високо софистиковани и нијансирани облици пажње постали су обавезни, далеко изнад онога што се сматрало суштинским у ранијим раздобљима модерне. Јављају се нови диспозитиви нормализације и владања да би, са једне стране, распршили пажњу неопходну за обављање више задатака, а са друге, да би се производња хиперпажње повећала.

Карактеристика когнитивног капитализма је присуство низа различитих психопатологија као што су поремећај пажње, нападаји панике, депресија. Анксиозност и депресија су коришћени да нормализују људске акције које су постале предвидљивије попут аутомата чије је сопство „сведено на утилитарно, прорачунато размишљање у свим доменима живота” (Тео 2018, 589). Специфичности

психопатологија когнитивног капитализма представљају мост између његове ране и касне фазе. Стална потреба прилагођавања убрзаном темпу живота узрок је тескобе, сталног стреса, усамљености, несигурности и неизвесности. Са друге стране, они су производ неуробиолошког отуђења у којем убрзани темпо културне промене, или културна пластичност, надмашује способност неуралне пластичности мозга да се прилагоди, стварајући тако недостатак одговарајуће перцептивне и когнитивне обраде. У овом облику непрозирног отуђења, појединци доживљавају прави психолошки синдром са последицама недоследности и аберације у неуробиолошкој архитектури мозга, што ствара потешкоће прилагодбе (Wagten 2014, 18). Таква карактеристика когнитивног капитализма пружа широку перспективу за деловања когнитивног ратовања (Gagliano 2019) које се заснива на промени перцепције кроз кориштење различитих података, информација, вести, мишљења. У таквом окружењу, а у циљу „борбе” за пажњу, когнитивни капитализам користи методе когнитивног рата. Тај облик рата не укључује физичко насиље већ систематско манипулисање информацијама ради добијања предности са циљем да изгради и направи стабилне генерализоване менталне представе, односно идеје и начине ширења мишљења у јавном мњењу које усмеравају емоције, ставове, расуђивање, избор и понашања појединаца (Skinner 1990, 105). Актери когнитивног ратовања могу бити институције, корпорације, интересне групе, појединци, који долазе у сукоб са другим актерима ради задобивања превласти над јавним мњењем. Когнитивни рат се бави стварањем или уништавањем елемената знања у конфликтном контексту, али и условљавањем жељеног облика знања у целини. Сваки когнитивни конфликт је на директан или индиректан начин повезан са економском контролом, а посебно са капитализмом надзора (Ricci 2020, 624).

НАДЗОР „ВИРТУЕЛНОГ И СТВАРНОГ СВЕТА”

Како примећује Шошана Зубоф (*Shoshana Zuboff*) наше доба је доба надзорног капитализма са новом логиком стварања профита. Тај нови економски поредак сагледава људско искуство као бесплатну сировину за скривене комерцијалне праксе екстракције, предвиђања и продаје (Zuboff 2019, ix). Свеприсутан дигиталан умрежени апарат назван „Велики други” прикупља податке

уз помоћ софистикованих алгоритама Биг Тех (*BigTech*) компанија (Гугле, Апле, Амазон, Мета) (Zuboff 2019, 26). Циљ новог облика капитализма је модификовање људског понашања, праћеног путем сензора (Мајумдар, Shukla, Bhatnagar 2019, 560), као средства за производњу прихода и контроле тржишта (Zuboff 2015, 75).

Како надзорни капитализам зависи од експлоатације и контроле људске природе, наша кретања, приватни тренуци, слободно време су „прерађени као подаци за алгоритме вођене профитом” и као такве продате „компанијама које желе да предвиде и контролишу нашу будућност” (Malgramen 2019, 45). Прикупљени подаци дају слику о животној стварности па се могу посматрати као темељ капитализма надзора (Zuboff 2015, 75). Нови економски облик надзорног капитализма доводи до „одузимања” (Zuboff 2019, 100), „доминације” (10), „извлаштења” (128), и „пљачке” (158) података задирући у приватну сферу, а стицањем „вишка понашања”, креирају предиктивне производе и спроводе модификацију понашања (93–97). Прикупљање података се протеже од „виртуелног света” у „стварни свет” људског искуства (Zuboff 2019a, 16), а овај облик екстракције открива „интимне обрасце сопства” (17) кроз препознавање лица и препознавање гласа, хода, расположења, емоција, лажи и рањивости (19). Нови хоризонт је дигитални свет који редефинише просторе, слободе, циљеве, потребе и присваја људско. Информације омогућају контролу тржишта, али и простор за политичко одлучивање и легитимитет те могу имати велику моћ. У новом пословном моделу компаније не улажу у фабрике и опрему, већ у прикупљање великих количина података о свим сегментима људског живота, који се процесуирају (Solove 2011, 78). Прикупљени подаци (*big data*) пружају капацитет, акционарска вредност обезбеђује жељу, моћне компаније омогућавају испуњење тих жеља, а несвесно или равнодушно становништво пружа друштвени подручје на коме се гради тај процес (Aho and Duffield 2020, 190). Амазон је приватна корпорација која је „изградила највећу светску друштвену инфраструктуру за колективно деловање” (Garret 2022, 1760), те путем својих платформи може антиципирати будућност (Реџа 2022, 111). Неколико мултинационалних компанија обрађују податке и комуникацију, чиме се ствара база за нову генерацију надзорних посредника. Велике, моћне фирме стоје између владе и наших података и у могућности су ограничити државни надзор (Rozenshtein 2018, 180). Компаније попут Гугла развиле су свесну

„теорију промене” (Zuboff 2019, 139) „замршену конвергенцију политичких, друштвених, административних и техничких операција“ која омогућава „успешно лишавањеседа” (138). Резултирајући “циклус одузимања” претвара информације створене кроз јавна улагања у „приватну имовину” (138, 151).

Капиталисти надзора се не задовољавају једноставним познавањем нашег понашања, већ желе да га обликују будући да им није циљ да се једноставно „аутоматизује проток информација о нама” већ да „се човек сам аутоматизује” (Zuboff 2019a, 8). Таквом перспективом Зубоф проширује бихејвиористичке теорије Б. Ф. Скинера (Skinner 1971) која објашњава и предвиђа понашање људи на основу стимуланса у њиховом окружењу. Зубоф сматра да се искориштавање бихејвиоралног вишка користи за обликовање деловања и токова људског понашања (Zuboff 2019, 16). Скинер је предвидео да ће нове технологије потиснути приватност и слободу и постати део „заstraшујућих илузија”. Исту перспективу има и Зубоф, наглашавајући да је комодификација информација трансформисала интернет у дистопију за људе, а слобода је постала „утопија извесности” (Zuboff 2019, 624–650). Како наглашава Зубоф, капитализам надзора потискује слободну вољу коју она види као „ментални орган наше будућности” (331). Своје размишљање темељи на тумачењу Хане Арент (*Hannah Arendt*) која слободну вољу сагледава као „моћ да се доносе одлуке које нису у потпуности одређене узрочно последицим разлогом прошлог искуства или непосредним материјалним силама” (*Arendt* 1978). Капитализам надзора уништава, „вољу за вољом” и могућност будућности уклањањем неизвесности из деловања и исхода (333, 331–38). Капитализам надзора је „једно- смерно огледало” које брише могућност унутарњег, претварајући психолошки унутарњи у дигитални извор (457). Капитализам надзора, „одузима људима унутрашњост која одржава живот и која нас коначно разликује од машина” (492).

Када Зубоф тврди да се информација може претворити у контролу чак и када се сакупља и користи за добитак у приватном сектору, њезина анализа је у корелацији са Фукоом који истиче снажну испреплетеност информација и моћи или моћи и знања (Fuko 2012). Контрола се одвија по моделу Паноптикона, као дијаграма механизма моћи редукованом на његов идеалан облик, а функционише без препрека или отпора (Fuko 1997, 210–211). Као чисти архитектонски и оптички систем, Паноптикон је заправо фигура

политичке технологије која може и мора бити одвојена од било какве специфичне употребе. Фукоов концепт описује „рационалности и технологије које подупиру читав низ више или мање рационализованих и прорачунатих интервенција. Оне су покушале управљати постојањем и искуством људи те деловати на људско понашање како би га усмерили према одређеним циљевима” (Rose 2000, 431).

С обзиром на приказ стварности Шошане Зубоф, Фукоова промишљања су пророчанска. Иако он уочава деловање моћи у одређеном конкретном институционалном окружењу (затвор, клиника), данас се његова промишљања могу користити као описи ефеката софтвера који се користе за надзор. Приватно прикупљање информација сада не ствара само богатство, већ и моћ за приватне и јавне актере. Нову врсту моћи коју надзорни капитализам мобилише да „обликује људско понашање према туђим циљевима”, Зубоф назива „инструментална” моћ (Zuboff 2019a, 8). Пошто нас та нова моћ не тлачи физички користећи насиље и застрашивање, њен утицај се потцењује. Она је принудна, али није насилна; прикривеног је деловања јер продире у друштвено и економски одржив дигитални живот и ствара нивое неприметљивости који нису могући у индустријском капитализму. За разлику од насиља повезаног са тоталитарним обликом моћи и тоталитарне државне власти, која се ослања на идеолошку индоктринацију, ова нова врста моћи је радикално индиферентна према ономе што мислимо јер је у стању изравно циљати на наше понашање (Malmgren 2019, 45). То је аморални систем који настоји да управља друштвом каквим га оно налази; подстиче корисне обрасце, а суптилно потискује радње које сматра штетним. Инструментална моћ је врста бинарне идеологије која влада на основу корелације само онога што се посматра и онога што се жели. У овој визији друштва нема места за теорије, већ само дигитално сагледавану стварност. Ова моћ предаје нашу будућност интересима надзорног капитализма јер претвара људе у предвидљиве инструменте политичке или материјалне потрошње. У том смислу „принципи и пракса надзорног капитализма отелотворују логику алгоритамске моћи, која је апстрахована од живота, али је усмерена према профиту” (Weiskopf 2019, 977). Овај нови облик моћи се спроводи кроз „дифузну мрежу машина и претвара људско понашање у текст из сенке” (Malmgren 2019, 45). Ова моћ обухвата „цело дигитално окружење које је сада инструментарни медиј који производи знање и ствара прилику за промену људског

понашања” (Kulwin 2019). Зубоф сматра да инструментарна моћ користи три врсте техника: модификацију, контролу и условљавање (2019, 293). Свака техника омогућује утицање на понашање других, а да циљани појединци нису тога свесни. Изворни материјал је „вишак података” који корисници остављају за собом те се ова моћ може тумачити као облик отелотворења података који се константно генеришу и обнављају. Ове технике су уткане у друштвене и економске системе који обликују природу прикупљених података, начин на који се чувају и како се креирају (Andrew, Baker and Huang 2023).

Онтолошка природа података о понашању и дигитализованих идентитета отежава њихово посматрање јер су дизајнирани да буду емпиријски неувочљиви те их је немогуће концептуализовати и испитати на исти начин на који то чинимо у експлоатацији коју видимо и осећамо. Неоткривање динамике података у дигиталној економији „није случајност”. Инструменталне технологије су „направљене да се виде и интервенишу у свету на начин који првенствено користи институцијама и корпорацијама којима служе” (Crawford 2021, 211). Виртуално је оно што доминира, а надзор се проводи кроз константно надгледање, медијску праћеност. Оно што је некоћ било невидљиво сада је видљиво и огољено под плаштом нових технологија и стања ума.

Са капитализмом надзора функција и место тела у линији производње се мењају те тело поново постаје уграђено у производни процес (Kahraman 2022, 285). За разлику од индустријског капитализма, тело не производи, већ се деградира на робу и производ производње. То је могуће јер више није потребно имати дисциплинску контролу у процесу производње над онима који производе (пошто је овај део аутоматизован), већ је уместо тога дисциплинска контрола сада доступна и неопходна да би се роба директно претворила у производ.

Капитализам надзора у глобалној промени парадигме довео је до тога да се стратегије управљања померају са социолошких бирократских метода на нове психолошке технике научног управљања базираним на непрестаном надзору. Надзорни капитализам се на тај начин може тумачити као „нова технологија сопства” која има за циљ потчињавање појединаца кроз психолошке манипулације (Kahraman 2022, 778). Шошана Зубоф (2019, 72) објашњава овај преокрет чињеницом да се неконтролисани сајбер простор, препуштен

механизмима слободног тржишта, брзо трансформисао у комерцијалан пројекат са примарним мотивом максимализације профита. Технологија игра важну улогу у овој „бескрупулозној мутацији капитализма са концентрацијом богатства, знања и моћи без преседана у људској историји” јер обезбеђује нове инфраструктуре рада, комуникације и финансијске трансакција које мењају морфологију капитала, финансија и рада (2019, ix). Сведоци смо стварања новог облика капиталистичке биомоћи засноване на надзору и контроли понашања у све интензивнијим облицима експлоатације и доминације и новим облицима биополитичке контроле, колонизације и комодификације области људског постојања.

ЗАКЉУЧАК

Током последњих деценија, капитализам се темељито променио, отварајући простор технологији помоћу које капитал све више брише разлику између приватне и јавне сфере, док апстрактни рад постаје од виталног значења. Тај процес је радикално трансформисао људски капитал у намери да искористи све облике чулног и интелектуалног потенцијала. Објекат биополитике нису појединачна људска бића, већ њихова биолошка обележја кроз успостављање стандарда, дефинисања норми и одређивања просечне вредности.

Капитал, кроз моћ користи различите биополитичке технике како би у потпуности овладао животом. Биомоћ у Фукоовом схватању као „облик моћи који појединце чини субјектима” (Фуко 1982, 331) шири своје деловање претварајући појединце у објекте. Биомоћ је изнад друштва, као снага која намеће свој поредак. Она је неограничена и брише уобичајене бинарне опозиције (економија и политика, природа и култура, производња и репродукција). Капитализам није само економски начин производње, већ постаје начин производње живота, начин субјективације јер није усмерен само на репродукцију капитала, већ и на обликовање субјеката као ефективних произвођача економске вредности (Мота 2022, 507). Овај „биопродуктивни” аспект инвентивне моћи се намеће људском капиталу, дефинишући специфичан облик експлоатације и вишка вредности створених новим облицима капитализма.

Главни интерес постаје производња и обликовање јавности и перспектива, које делују као понуда и као потражња. Савременост обилује когнитивним преоптерећењем које исцрпљује самоконтролу,

остављајући нас рањивијима на сугестију (DeSteno 2014, 220), јер живимо у доба тескобе због потрошачке имплозије која подстиче на неограничени ангажман у друштву у коме разлика између приватне и јавне сфере нестаје (Soules 2015, 10).

У другачијем облику од индустријског капитализма, когнитивном капитализму, „добитак од знања и иновација је темељан интерес акумулације капитала” (Мокур 2010). „Друштвено знање је постало изравна снага производње” (Lazzarato 2001, 9), а важност материјалног рада се смањује у корист нове парадигме рада, апстрактног рада, који је више интелектуалан, нематеријалан и релацијски (Teghanova 2013, 54). Когнитивни капитализам искориштава моћи апстракције, као когнитивну енергију људског капитала и саме живе силе која може пројектовати људско изван власти тог идентитета. Видљив је прелаз искориштавања од физичког ка људском капиталу, чиме се описује трансформација из економске у биекономску акумулацију (Benkler 2006, 30). У стриктно економским терминима, људски капитал обухвата биополитичко тело са једне стране, на које делује Фукоова биомоћ и, са друге, Делезова друштвена контрола (Fumagalli, 2011, 41–59). Харт и Негри обједињују такво стајалиште у свом тумачењу биомоћи као моћи над животом која регулише читав друштвени живот.

У когнитивној фази капитализма, стварање вредности се темељи на процесу искориштавања биомоћи усмерене ка моћи апстракције људског капитала, као саме живе силе која може пројектовати људско изван властитог идентитета, градити емпатију и заједничко, манипулисати објектима, машинама и информацијама (Blom 2014, 57). Овај мутирајући капитализам припитомљава жива бића у досад невиђеним размерима и облицима, али не елиминише свет материјалне индустријске производње (Moulier Boutang 2011, 54). Когнитивни капитализам се више не ограничава на искориштавање укупне менталне и физичке енергије радника, исцрпљивањем његове животне активности у производном циклусу, већ искориштава апстрактан рад као живу снагу током целог циклуса. Како би се искористила инвентивна моћ, знање добива све истакнутију улогу.

Идеје Мишела Фукоа о знању као моћи објашњавају успостављене норме и процедуре прикупљања података и темеља функционисања надзорног капитализма. Највиши степен Паноптикона је конструисан у сајбер простору и прикривен под дискурсом индивидуалне слободе и избора. Овај простор не само да се посматра, већ

се и контролише путем биомоћи коју добија помоћу Паноптикона заснованог на вештачкој интелигенцији. Док се све интеракције и комуникације могу континуирано посматрати, преостали подаци које Зубоф назива „вишком понашања” користе се за развој модела, не само за предвиђање већ и за затварање појединаца, изграђујући моделе предвидивог понашања.

Надзорни капитализам је суштински опаснији од индустријског капитализма, јер је овај други „тржишни облик суштински ценио своју популацију новомодернизованих појединаца као извор запослених и купаца па је зависио од свог становништва на начине који су временом довели до институционализованих реципроцитета” (Zuboff 2015, 80; 2019, 167). Индустријским капиталистима је била потребна сарадња радника и купаца, јер ако је радник више производио, добивао би бољу плату и боље услове рада, више слободног времена, те је могао бити и добар купац. Надзорном капитализму, с друге стране, „популација више није неопходна као извор купаца или запослених” (Zuboff 2015, 80). Купци, за капиталисте надзора, су оглашивачи, док се капиталистичке корпорације за надзор ослањају на вештачку интелигенцију. Као и радници, корисници су извор вишка на коме почива капиталистички профит. Њихово учешће је оно што ствара вишак у надзорном капитализму који тежи да извуче што више података од својих корисника, док је индустријски капитализам усмерен на искориштавање што више радних сати од својих радника.

Човечанство се налази у процесу самоодрицања у дигиталном простору (Lanier 2018) јер претња коју представља надзорни капитализам је претња слободи будући да средства манипулације понашања диктирају наше мисли и поступке, и тако имају моћ да ограниче нашу способност самосталног одлучивања. Пандемија Covid-19 пружила је капитализму катастрофе прилику за имплементацију новог феудализма у сајбер простору, јер су периоди изолације наметнули људима да интензивно користе дигиталне технологије у свим друштвеним доменима, укључујући образовање, рад, потрошњу, социјализацију и забаву.

Као нови облик суптилног и софистицираног деспотизма, компаније користе податке као предиктивне производе о нашем будућем понашању. Информације омогућују да се контролише тржиште, али и простор за политичко одлучивање и легитимитет те поседују огромну моћ. Предиктивни извори бихејвиоралног вишка

су повећани и побољшани да усмеравају, саветују и доводе људе до жељеног понашања, за које верују да је бесплатно, а које заправо има за циљ увећање профита. Процеси дигиталног надзора не само да сакупљају и размењују информације о нашем понашању, већ их и формирају. Ово је најважнија и најопаснија карика јер се прелази са знања на моћ, односно то је процес у коме знање постаје моћ, а информација постаје средство за промену нашег понашања и знања о свету у коме живимо и делујемо. На тако обликовану стварност, може се применити анализа Хане Арент која указује да тоталитаризам има разне облике. Данас се може говорити о тоталној доминацији података, дигиталне технологије и сајбер простор који ефективно пркоси контроли закона јер према тврдњи Хане Арент „супериорни облик легитимитета може без легалитета, презирући законитости. Тоталитарни режим тврди да спроводи закон историје или природе без превођења у принципе праведног и неправедног понашања појединца” (Arendt 1966, 632).

Когнитивни и надзорни капитализам треба посматрати у оквиру глобалне трансформације капитализма као нове фазе империјализма која интензивира стварање вишка кроз искориштавање свих облика енергије људског капитала, и кориштењем знања и информација као средства успоставе империјалистичке биополитике глобалних размера.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Aho, Brett and Roberta Duffield. 2020. “Beyond surveillance capitalism: Privacy, regulation and big data in Europe and China.” *Economy and Society* 49(2): 187–212. doi.org/10.1080/03085147.2019.1690275.
- Andrew, Jane, Max Baker and Casey Huang. 2023. “Data breaches in the age of surveillance capitalism: Do disclosures have a new role to play?” *Critical Perspectives on Accounting*, Volume 90. doi.org/10.1016/j.cpa.2021.102396
- Arendt, Hannah. 1966. *The Origins of Totalitarianism*. New York: A Harverst Book- Harcourt, Inc.
- Arendt, Hannah. 1978. “Willing.” In *The Life of the Mind*. ed. Mary McCarthy. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Benkler, Yockai. 2006. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. London: Yale University Press.

- Blom, Ina. 2014. "Video and Autobiography vs. the Autobiography of Video. An Historical View of the Ambiguities of Self-monitoring Technologies." In *The Psychopathologies of Cognitive Capitalism: Part Two*, ed. Neidich Warren, 31–57. Berlin: Archive Books.
- Crawford, Kate. 2021. *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. Yale: Yale University Press.
- Deleuze Gilles, and Felix Guattari. 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, vol. 2. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DeSteno, David. 2014. *The Truth About Trust: How It Determines Success in Life, Love, Learning, and More*. New York: Hudson Street Press.
- Drucker, Peter. 2013. *Post-Capitalist Society*. New York: Butterworth-Heinemann.
- Foucault, Michael. 1997. "Society must be defended." In *The Essential Works of Foucault, vol. I: "Ethics, Subjectivity and Truth"*, ed. Peter Rabinov. New York: New Press.
- Foucault, Michel. 2003. *Society Must Be Defended*. New York: Picador.
- Foucault, Michel. 2016. *Rođenje biopolitike*. Zagreb: Sandorf & Mizantrop.
- Fuko, Mišel. 1982. *Istorija seksualnosti: Volja za znanjem*. Beograd: Prosveta.
- Fuko, Mišel. 1997. *Nadzirati i kažnjavati*. Beograd: Prosveta.
- Fuko, Mišel. 2010. *Spisi i razgovori*. Beograd: Fedon.
- Fuko, Mišel. 2012. *Moć/znanje*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Fumagalli, Andrea. 2011. *Bioeconomics and the valorisation process, Cognitive Capitalism and its Reflections in South-Eastern Europe*, ed. Peter Lang. Frankfurt am Main: GmbH.
- Fumagalli Andrea and Stefano Lucarelli. 2011. "Valorization and financialization in cognitive biocapitalism." *Investment Management and Financial Innovations*, 8 (1): 88–103.
- Gagliano, Giuseppe. 2019. *Guerra economica, cognitiva, dell'informazione*. Firenze: goWare.
- Garrett, Paul Michael. 2022. „Surveillance Capitalism, COVID-19 and Social Work?: A Note on Uncertain Future(s).” *The British Journal of Social Work*, 52 (3): 1747–1764.
- Gorz, Andre. 2003. *L'immateriel - Connaissance, valeur et capital*. Paris: Galilee.
- Hardt, Michael, and Antonio Negri. 2000. *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hardt, Michael, and Antonio Negri. 2009. *Mnoštvo*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Jones, Pip, Liz Bradbury, and Shaun Le Boutillier. 2011. *Introducing social theory*. Cambridge: Polity.

- Kahraman, Ömer Ersin 2022. "Surveillance Capitalism as a Form of Biopower in Historical Perspective." *İzmir İktisat Dergisi* 37 (3): 778–792. doi: 10.24988/ije.1047476.
- Karakilic, Emrah. 2019. Acting Up with Hardt and Negri: Capitalism in the Biopolitical Context, *M@n@gement* 3 (22): 496–506.
- Kulwin, Noah. 2019. "Shoshana Zuboff on surveillance capitalism's threat to democracy." *Intelligencer*. <https://nymag.com/intelligencer/2019/02/shoshana-zuboff-q-and-a-the-age-of-surveillance-capital.html>.
- Lanier, Jaron. 2018. *Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now*. New York: Henry Holt and Company.
- Lazzarato, Maurizio. ed. 2001. *Le Capitalisme Cognitif Comme Sortie de la Crise du Capitalisme Industriel*. Paris: Matisse.
- Lazzarato, Maurizio. 2007. "Machines to Crystallize Time: Bergson." *Theory, Culture & Society*, 24 (6): 93–122. doi.org/10.1177/0263276407078714.
- Lemke, Thomas. 2010. „From state biology to the government of life: Historical perspectives of "biopolitics"." *Journal of Classical Sociology* (10) 4: 421–438. doi.org/10.1177/1468795X10385183.
- Macey, David. 2009 Rethinking Biopolitics, Race, and Power in the Wake of Foucault. *Theory, Culture and Society* (26)6: 186-205.
- Majumdar, Namrata, Shipra Shukla and Anisha Bhatnagar. 2019. "Survey on applications of internet of things using machine learning." In *2019 9th International Conference on Cloud Computing, Data Science & Engineering (Confluence)*, 562–566. doi:10.1109/CONFLUENCE.2019.8776951.
- Malmgren, Evan. 2019. "Resisting "big other": What will it take to defeat surveillance capitalism?" *New Labor Forum*, 28 (3): 42–50. doi.org/10.1177/1095796019864097.
- Marks, Karl. 1979. *Kapital, I-III*. Beograd: Prosveta.
- Messa, Paolo. 2018. *L'era dello sharp power. La guerra (cyber) al potere*. Università Milano: Bocconi Editore.
- Mokyr, Joel. 2010. *The Enlightened Economy. An Economic History of Britain 1700-1850*. Yale University Press: New Haven, CT.
- Morini, Cristina, and Andrea Fumagalli, A. 2010. "Life Put to Work: Towards a Life Theory of Value." *Ephemera* 10 (3/4): 234–252.
- Mota, Thiago. 2022. "Biopolitics and agonistics: from Foucault to Negri and Hardt." *Kriterion*, Belo Horizonte 152 (2): 491–514. doi: 10.1590/0100-512X2022n15211.
- Moulier Boutang, Yann. 2011. *Cognitive Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

- Negri, Antonio. 1996. "Twenty Theses on Marx." In *Marxism Beyond Marxism*, eds. Saree Makdisi, Cesare Casarino, and Rebecca Karl, 149–180. New York: Routledge.
- Pasquinelli, Matteo, 2014. "The Power of Abstraction and Its Antagonism: On Some Problems Common to Contemporary Neuroscience and the Theory of Cognitive Capitalism." In *Psychopathologies of Cognitive Capitalism II*, ed. Neidich Warren, 275–292. Berlin: Archive Books.
- Peša, Anita. 2022. „Privatno i javno u nadzirućem kapitalizmu – zaštitni i aktivni pristup.” *Acta economica et turistica* 8 (1): 93–117.
- Ricci, Fiammetta. 2020. *Sharp power and digital surveillance: the new cognitive war*, 7th International Scientific Conference Social Changes in the Global World, 619–629. Shtip.
- Rifkin, Jeremy. 2000. *The Age of Access*. New York: Tarcher.
- Rose, Nikolas. 2000. "Government and Control." *The British Journal of Criminology*, 40 (2): 321–339.
- Rozenstein, Alan. 2018. "Surveillance Intermediaries." *70 Stanford Law Review January* 99 (105): 99–189.
- Skinner Burrhus Frederic. 1971. *Beyond freedom and dignity*. Knopf/ Random House.
- Solove, Daniel J. 2011. *Nothing to Hide: The False Tradeoff Between Privacy and Security*. Yale: Yale University Press.
- Soules, Marshall. 2015. *Media, Persuasion and Propaganda*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Teo, Thomas. 2018. "Homo neoliberalus: From personality to forms of subjectivity." *Theory & Psychology* 28 (5): 581–599. doi.org/10.1177/0959354318794899.
- Terranova, Tiziana, 2013. "Ordinary Psychopathologies of Cognitive Capitalism." In *The Psychopathologies of Cognitive Capitalism, Part One*, eds. Arne de Boever and Neidich Warren, 45–68. Berlin: Archive Books.
- Vercellone, Carlo. 2011. „Zakon vrijednosti na prijelazu iz industrijskog kapitalizma u novi kapitalizam.” *Ekonomski preglad* 62 (11): 693–705.
- Vercellone, Carlo 2007. "From Formal Subsumption to General Intellect: Elements for a Marxist Reading of the Thesis of Cognitive Capitalism." *Historical Materialism* 15 (1): 13–36. doi: 10.1163/156920607X171681.
- Virno, Paolo. 1996. *A Grammar of the Multitude: For a Analysis of Contemporary Forms of Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Virno, Paolo. 2001. "General Intellect." In *Lessico Postfordista*, eds. Adelino Zanini, and Ubaldo Fadini. Milan: Feltrinelli.
- Virno, Paolo. 2007. "General Intellect." *Historical Materialism* 15 (3): 3–8.

- Warren, Neidich. 2014. "The Early and Late Stages of Cognitive Capitalism." In *The Psychopathologies of Cognitive Capitalism: Part Two*, ed. Neidrich Warren, 9–30. Berlin: Archive Books.
- Weiskopf, Richard. 2019. "Book review: The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power." *Organization* 27 (6): 975–978. doi.org/10.1177/1350508419842708.
- Zuboff, Shoshana 2015. "Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization." *Journal of Information Technology* 30: 75–89.
- Zuboff, Shoshana 2019a. "Surveillance Capitalism and the Challenge of Collective Action." *New Labor Forum* 28 (1): 10–29.
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.
- Zuckerfeld, Mariano. 2017. *Knowledge in the Age of Digital Capitalism: An Introduction to Cognitive Materialism*. London: University of Westminster.

Vesna Stanković Pejnović*

Institute for Political Studies, Belgrade

CONTROL OVER BIOWEAPONRY IN COGNITIVE AND SURVEILLANCE CAPITALISM

Resume

Biopower is a form of power that regulates social life from its interior, following it, interpreting it, absorbing it, and rearticulating it. Power can achieve an effective command over the entire life of the population only when it becomes an integral, vital function that every individual embraces and reactivates of his or her own accord. Biopower points out the moment when human life explicitly became part of the political calculations. Beyond the regime of sovereignty, oriented by a logic of repression, emerges a new regime, oriented by a logic of production and control, that is, a power “to make live” or “to let die”. For Negri and Hardt biopower constitutes social relations, inserting individuals and populations in a circuit of value, obedience, and utility. In cognitive capitalism capital presents itself as biopower. The point is that capitalism is not only an economic mode of production, but also a mode of life production, a mode of subjectivation. Therefore, it is not only about the reproduction of capital, but also about the reproduction of subjects, the effective producers of economic value.

We are facing with the tendency of capital’s invasion of *bios*, the becoming- of-capital-biopower, to introduce the concept of biocapitalism. However, it is in this context that biopower and biopolitics must be seen as working *together with* other technologies of power – repressive and disciplinary power – which operate more directly on the body and on subjectivity.

To the new forms of conflict are linked with new forms of power: from cognitive warfare to sharp power. Through cognitive conflict and sharp power strategies, we are witnessing an epochal change, an IT revolution that brings political conflict into a digital dimension, which

* E-mail address: vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com.

* Овај рад је примљен 22. марта 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 30. маја 2023. године.

acts on the ground of public opinion, politics and economics, control and conditioning of knowledge, of our world view and of facts.

Zuboff introduces the concept of surveillance-based capitalism implemented via sophisticated algorithms of BigTech companies (Google, Apple, Amazon, Meta, and others). Digital networks do not only collect data on users, but they “cluster” these users with the help of algorithms and encourage specific desired behaviors. Then, the patterns of these behaviors are stored (as raw material of a kind) in Big Data and sold further as commodity (behavioral surplus) on the market. A persons “digital behavior” thus becomes a market subject in various ways.

It is ubiquitous, sensate, computational, and global and it is designed so that all human activity, from the most banal to the boldest, can be monitored, measured, and modified for the purposes of surveillance capitalism

This capacity to “shape human behavior”, gives rise to what Zuboff calls “instrumentarian power” This is not dissimilar to forms of governmentality described by Foucault, because its goal is not just the “conduct of conduct” rather it is to turn people themselves into highly predictable instruments of political or material consumption. As a new form of subtle and sophisticated despotism, data are used by agencies as predictive products about our future behaviors, information that allows to control a market, but also the space for political decision-making and legitimacy, and, therefore become a huge power. Predictive behavioral surplus sources are increased and enhanced to guide, advise and lead people to behaviors, which they believe free, which actually aim for the greater profit of surveillance capitalists.

Keywords: biopower, biopolitic, Foucault, Deleuze and Guattari, Hardt and Negri, cognitive capitalism, surveillance capitalism